

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

РЯБЧИКОВА ФАЇНА ДЕНИСІВНА

УДК [39:069] (477.82) „1920/1931”

**ДІЯЛЬНІСТЬ ЕТНОГРАФІЧНОГО ВІДДІЛУ ВОЛИНСЬКОГО НАУКОВО-
ДОСЛІДНОГО МУЗЕЮ (1920–1931 рр.)**

Спеціальність 26.00.05 – музеєзнавство. Пам’яткознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Луцьк – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент
Надольська Валентина Василівна,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри документознавства
і музейної справи.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Матяш Ірина Борисівна,
Державний комітет архівів України,
перший заступник Голови;

кандидат історичних наук, доцент
Кушпетюк Олена Іванівна,
Луцький інститут розвитку людини
університету „Україна”,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 12 травня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.03 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Шопена, 24, ауд. 38.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розісланий „ 8 ” квітня 2010 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

М. Карліна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На етапі становлення незалежної Української держави музейництво переживає складний та водночас важливий період переходу до нових умов і принципів діяльності. Зміни в суспільстві вимагають від музейних закладів реагування на його зростаючі вимоги, активного звернення до відвідувача, залучення нових фінансових надходжень, використання новітніх інформаційних технологій та ін.

Масштабне освоєння музеями сучасних досягнень науки можливе лише на основі стратегічних цілей та потребує здійснення цілісної культурної політики держави. Воно не повинно стати сліпим копіюванням, бездумним перейняттям досвіду інших країн. Застосування новітніх технологій у музейній справі буде достатньо ефективним лише за умови збереження (а інколи й відновлення) національного підґрунтя, звернення до вітчизняних здобутків та практик музейної роботи. Тому сьогодні особливої актуальності набуває вивчення історії українського музейництва загалом, діяльності окремих музеїв зокрема.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує дослідження наукових засад вітчизняного музеєзнавства 1920-х рр. Напрацювання цього періоду репрезентують саме українську школу музеєзнавчих студій. Адже тоді музейництво вже звільнилося від ідеологічних імперських настанов і водночас ще не потрапило в залежність від упроваджених згодом більшовицькою владою загальних директив та інструкцій організації музейної справи.

Надбання вітчизняного музейництва 1920-х рр. важливі й тим, що у цей час музейні працівники апробували найрізноманітніші форми та напрями проведення музейної роботи. Вони розробляли й застосовували нові методи наукових досліджень, звертаючись у цій справі також до світового досвіду, і таким чином сприяли подальшому розвитку теоретичного та практичного музеєзнавства.

Актуальність дослідження зумовлюється й тим, що тривалий час історія українського музейництва вивчалася спрощено та однобічно. Десятиліттями увага дослідників була прикута до розгляду загальних процесів музейного будівництва в Україні, становлення й розвитку центральних музеїв, формування їхніх колекцій. Надбання регіональних музейних закладів і на сьогодні залишаються малодослідженими, хоча аналіз набутого ними досвіду є важливим для повноцінного функціонування сучасних музеїв як соціокультурних інституцій. Це повною мірою стосується також етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею, який працював упродовж 1920–1931 рр. у м. Житомирі під керівництвом Василя Григоровича Кравченка.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є частиною державної „Програми розвитку краєзнавства в Україні до 2010 р.”, прийнятої III з'їздом Всеукраїнської спілки краєзнавців у 2003 р. за Указом Президента й Постановою Кабінету Міністрів України, та регіональної „Програми розвитку культури, мистецтва та туризму у Волинській області на період 2006– 2010 рр.”, затвердженої розпорядженням голови Волинської облдержадміністрації від 4 вересня 2006 р. № 302 й рішенням Волинської обласної ради від 8 вересня 2006 р. № 5/10. Робота виконана в межах наукової тематики історичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

„Минуле і сучасне Волині”, навчальних програм та планів кафедри документознавства і музейної справи.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексний аналіз теоретичних засад та практики музейної роботи етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею в 1920–1931 рр.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати розроблені завідувачем відділу В. Кравченком теоретико-методологічні засади формування й діяльності музейних закладів;
- охарактеризувати особливості організації та проведення в етнографічному відділі профільних досліджень;
- висвітлити діяльність аспірантури при етнографічному відділі;
- визначити форми й методи проведення фондової та експозиційної роботи у відділі;
- розкрити напрями культурно-освітньої й популяризаторської діяльності працівників етнографічного відділу.

Об’єктом дослідження є етнографічний відділ Волинського науково-дослідного музею (далі – етновідділ ВНДМ), як одного з провідних регіональних музейних закладів радянської України 1920-х рр.

Предметом дослідження є організація та проведення відділом заходів щодо збирання, наукового дослідження, музеєфікації, експонування пам’яток традиційно-побутової культури, популяризації музейництва, розробки концептуально-теоретичних основ музейної справи.

Хронологічні межі дисертації охоплюють період із липня 1920 р. до жовтня 1931 р. Нижня хронологічна межа пов’язана з офіційним відкриттям етновідділу ВНДМ, верхня обумовлена ліквідацією підрозділу, що стало наслідком тотальної ідеологізації музеїв і розгортання сталінських репресій.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації склали комплекс філософських та загальнотеоретичних ідей про музей як соціокультурний інститут, акумульованих у принципах і підходах наукового пізнання, теоретичні положення, сформульовані сучасними музеологами у сфері дослідження суспільства, культури, музейної системи.

Наукове дослідження проводилося на основі принципів історизму, об’єктивності, системності та діалектичного розуміння історичного процесу.

Універсальним інструментарієм дослідження стали загальнонаукові методи аналізу й синтезу, узагальнення та абстрагування, індукції й дедукції, аналогії. Пошук та опрацювання архівних матеріалів проводилися на основі методів історичного джерелознавства: наукової евристики, класифікації та критики джерел. Важливе значення мало застосування спеціальних методів: історико-системного (для теоретичного осмислення державної політики в музейній галузі та шляхів її реалізації на місцях, розгляду діяльності етновідділу ВНДМ з усіма її основними рисами як єдиного цілого); порівняльного (під час вивчення рівня методологічної забезпеченості музейних практик етновідділу ВНДМ, визначення їх відповідності загальнореспубліканським тенденціям); функціонального (для аналізу структурних компонентів діяльності етновідділу).

Комплексне застосування універсальних принципів і спеціальних методів наукового пізнання дало змогу осмислити об’єкт дослідження, розкрити систему теоретико-

методологічних підходів до організації музейної справи, здійснити наукову реконструкцію практик музейної роботи етновідділу ВНДМ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці комплексно досліджено теоретичні основи та практику музейної роботи етновідділу ВНДМ у 1920–1931 рр. У дисертації обґрунтовано, що розроблені В. Кравченком науково-концептуальні положення організації музейної справи є важливим невід’ємним складником українського теоретичного музеєзнавства.

У роботі вперше визначено особливості проведення етновідділом ВНДМ профільних досліджень, розкрито види та форми комплектування його фондів; реконструйовано систему облікування, збереження й вивчення музейних предметів, встановлено критерії їх атрибуції, з’ясовано методи експонування та структуру експозиційних матеріалів. Доведено, що вирішальне значення в справі ефективного налагодження музейної роботи мав особистісний компонент, тобто подвижницька, самовіддана праця завідувача відділу В. Кравченка.

Подальший науковий розвиток отримали питання підготовки у відділі наукових і музейних кадрів через систему аспірантури, проведення монографічних обстежень промислових підприємств і колективних господарств, організації нових музейних і краєзнавчих осередків на Житомирщині.

Значним елементом новизни є введення до наукового вжитку комплексу архівних документів, фактологічних даних, які дали змогу розкрити раніше не оприлюднені аспекти функціонування етновідділу ВНДМ, а також умови його діяльності в 1920–1931 рр.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що матеріал, ключові положення й висновки дисертації можуть бути використані в процесі підготовки узагальнюючих праць з історії української культури, українського музейництва та пам’яткознавства, історичного краєзнавства, історії України загалом; під час написання підручників, навчальних посібників, спеціальних статей; у практичній роботі музейних закладів України різних рівнів і профілів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію шляхом обговорення на засіданнях кафедр новітньої історії України та документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки, а також у процесі викладання навчальних курсів „Основи екскурсознавства”, „Профільні музеї”.

Результати дослідження були висвітлені в повідомленнях і доповідях на 14 наукових конференціях, у тому числі на *міжнародних*: „Українське державотворення: здобутки і проблеми” (м. Житомир, червень 2007 р.), „Україна в етнокультурному вимірі (XVIII–XXI ст.)” (м. Київ, травень 2008 р.), „Українське народознавство на початку XXI ст. (теорія, методи та тенденції розвитку)” (м. Київ, грудень 2008 р.), „Історична наука на початку XXI століття: проблеми, минуле, сучасність, перспективи” (м. Херсон, березень 2009 р.), „Історичні уроки Голокосту та міжнаціональні відносини (до 70-річчя початку Другої світової війни)” (м. Житомир, жовтень 2009 р.), „Минуле і сучасне Волині і Полісся. Володимир-Волинський в історії України і Волині” (м. Луцьк, червень 2009 р.), „Волинська ікона: дослідження та реставрація” (м. Луцьк, листопад 2009 р.); *всеукраїнських*: „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” (м. Рівне, грудень 2008 р.), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та

60-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (м. Луцьк, травень 2009 р.); *регіональних*: „Минуле і сучасне Волині і Полісся: роде наш красний” (м. Луцьк, червень 2007 р.), історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 155-річчю від дня народження Володимира Короленка (м. Рівне, жовтень 2008 р.), „Історія музейництва, пам’яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині” (м. Острог, травень 2009 р.), науковій конференції, присвяченій 190-річчю від дня народження Пантелеймона Куліша (м. Рівне, жовтень 2009 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображені в 14 публікаціях, шість із яких опубліковані у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України, вісім – у матеріалах наукових конференцій.

Структура дисертації зумовлена її метою та завданнями, складається зі вступу, трьох розділів (дев’яти підрозділів), висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, із них основний текст – 188, додатки – 28, список використаних джерел – 36 (354 позиції) сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв’язок із науковими програмами; визначено мету й завдання дисертації, її об’єкт і предмет, хронологічні межі; окреслено методи дослідження; розкрито наукову новизну основних положень дисертації, практичне значення отриманих результатів та форми апробації роботи.

У першому розділі – „**Історіографія та джерельна база дослідження**”, – який складається з двох підрозділів, дається характеристика здобутків історіографії з теми дисертації та її джерел.

У першому підрозділі – „**Стан наукової розробки проблеми**” – проаналізовано основні напрями наукового вивчення обраної теми, праці, у яких розглядалась історія формування й розвитку етновідділу ВНДМ.

Відзначено, що вивчення вченими діяльності ВНДМ та його етновідділу було розпочато в 1920-ті рр. На цей період припадає поява низки наукових розвідок про функціонування музейного закладу. Публікаціями П. Абрамовича, В. Гнатюка, Н. Дмитрука, К. Грушевської, М. Костянтинова були закладені основи музеографічного дослідження етновідділу.

Праці радянських дослідників 1930–1960-х рр. з історії музейного будівництва (М. Дружиніна, К. Коновалова, А. Закс, О. Іонова, Д. Равікович та ін.) носили узагальнюючий характер, висвітлювали історію й здобутки лише центральних музеїв. Відповідні тенденції позначилися також на дослідженні історії музейної справи в Україні вченими М. Бондарем, Л. Славіною, Г. Мезенцевою. У статтях науковців цього періоду Г. Стельмаха, К. Гуслистою, І. Березовського, В. Скрипки напрацювання етновідділу ВНДМ згадувалися лише побіжно, у зв’язку з аналізом розвитку етнографічної науки в Україні.

1970–1980-ті рр. стали періодом зростання зацікавленості вчених музейною справою в Україні. Вперше в українській історіографії в працях Ю. Омельченка простежено зміни організаційних форм і принципів державного управління музейним будівництвом,

особливості розвитку історичних і краєзнавчих музеїв республіки протягом 1917–1945 рр. До розробки проблеми становлення й розвитку етнографічних музеїв України звернулася Г. Скрипник. Монографія дослідниці вмістила значний фактологічний матеріал про етнографічний напрям роботи ВНДМ як одного з провідних наукових закладів УСРР.

Новий етап у вивченні історії музейної справи розпочався в умовах незалежної України. Зняття ідеологічних і політичних заборон створило сприятливі умови для поступового подолання радянських історичних концепцій, розширення джерельної бази досліджень. В останні десятиріччя з'явилася низка праць, присвячених різним аспектам історії та практики музейної справи в Україні (В. Бездрабко, О. Супруненко, Н. Горська, О. Крук, Р. Маньковська й ін.). Окремі питання музейництва розглядаються сучасними вітчизняними дослідниками в контексті вивчення долі національної історико-культурної спадщини України (В. Акуленко, С. Заремба, О. Нестуля та ін.), розвитку краєзнавства (Н. Гончаренко, А. Теодорович, І. Ярмошик та ін.), історичної біографістики (В. Борисенко, Т. Лобода, С. Музиченко, Г. Скрипник та ін.). Зокрема, монографія Т. Лободи стала першим комплексним дослідженням громадської, наукової та просвітницької діяльності В. Кравченка.

На особливу увагу заслуговують публікації, присвячені розвитку музейної справи в окремих регіонах України, на Житомирщині зокрема. Праці Л. Гарбузової, Ю. Лашука, А. Климчука, М. Костриці визначили потребу ґрунтовного дослідження науково-практичного доробку ВНДМ та його окремих підрозділів. Свідченням цього стали публікації та кандидатська дисертація С. Міщука, в яких розглядається походження, склад і доля бібліотеки ВНДМ.

У другому підрозділі – „Джерельна база” – охарактеризовано основні види джерел, що були використані для написання дисертації. Вони включають як архівні матеріали, так і опубліковані документи.

Відзначено, що джерельна база дослідження характеризується різноплановістю та інформаційною насиченістю. Більшість використаних джерел становлять неопубліковані архівні матеріали.

Опрацьовані документи за походженням можна поділити на декілька груп: 1) документи вищих і місцевих органів влади; 2) документація ВНДМ; 3) джерела особового походження; 4) матеріали періодики.

Перша група джерел представлена опублікованими в радянський час тематичними збірниками документів і матеріалів, а також архівними документами виконавчих органів влади, а саме: НКО УСРР (ф. 166 „Народний комісаріат освіти” Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 16 „Волинський краєзнавчий музей” Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (далі – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського), розпорядженнями й наказами місцевих органів влади (ф. р-31 „Волгуботделнаробраза”, р-128 „Волинский окрместхоз” та р-326 „Волокрвиконком” Держархіву Житомирської області.). Вона охоплює організаційні, розпорядчі й довідково-інформаційні документи, що висвітлюють політико-правові умови функціонування музейних закладів у досліджуваній період, містять широкі статистичні відомості про їх роботу.

Більш широко в дисертації використано матеріали другої групи джерел – документи ВНДМ, які дали змогу детально реконструювати всі напрями музейної роботи відділу. Серед цих документів особливий інтерес викликають річні звіти ВНДМ до НКО УСРР, що зберігаються у ф. 166 „Народний комісаріат освіти” ЦДАВО України. У них висвітлені кількісні характеристики науково-дослідної, фондової та популяризаторської роботи музею, відображено стан збереження музейних фондів, відвідуваності закладу й ін.

Основна частина документації ВНДМ зосереджена у ф. 16 „Волинський краєзнавчий музей” ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Важливі фактологічні відомості з теми подають документи канцелярії ВНДМ та етнографічної аспірантури, облікова документація відділу, зокрема інвентарні картки, матеріали краєзнавчих гуртків й експедиційних досліджень. Проаналізувати діяльність етновідділу в історичному контексті дають змогу його щоденники, які велися завідувачем В. Кравченком із серпня 1920 по серпень 1931 р. Незважаючи на назву „щоденники”, за характером записів їх можна назвати журналами роботи відділу та віднести до діловодної документації відділу.

Окремий блок документації ВНДМ складають фотодокументи, що зберігаються в рукописних фондах ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Це матеріали фотозйомок експедиційних досліджень Мархлевської фабрики, колонії „Анета”, процесів традиційних занять, музейних предметів.

Фактологічно цінні матеріали зосереджені в третій групі джерел – документах особового походження, що зберігаються переважно у ф. 15 „В. Г. Кравченко” ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Це матеріали наукової, службової та громадської діяльності, листування завідувача етновідділу В. Кравченка. Їх залучення дало змогу дослідити теоретико-методологічні засади музеєзнавства, аргументувати високий науковий рівень дослідницької практики підрозділу, визначити характер опрацювання музейних пам’яток тощо.

Різноманітну інформацію подають документи четвертої групи джерел – матеріали опублікованих і рукописних періодичних видань, зокрема газети „Радянська Волинь”, рукописного журналу „Етнограф” та ін. Вони дали змогу дослідити окремі напрями роботи етновідділу, зокрема практику побудови тимчасових експозицій, залучення громадськості до краєзнавства, співпраці з етнографічними осередками тощо.

Проаналізовані джерела доповнюють одне одного й сприяють об’єктивному, комплексному та науковому розкриттю обраної для вивчення теми, дають змогу вирішити дослідницькі завдання, досягти поставленої мети.

У другому розділі – **„Розробка теоретичних основ формування та діяльності музейних закладів”**, – який складається з двох підрозділів, проаналізовано комплекс науково-теоретичних праць із музейної справи, укладених завідувачем етновідділу ВНДМ у 1920–1931 рр.

У першому підрозділі – **„Організаційні засади функціонування музейних закладів”** – висвітлено розроблені завідувачем етновідділу ВНДМ теоретичні положення створення музейних закладів.

Завідувачем етновідділу В. Кравченком упродовж 1920–1931 рр. було написано вісім праць, в яких знайшли своє висвітлення концептуальні засади музейної справи. Серед них найважливішими є „Програма улаштування етнографічного музею” (1921 р.), „Утворення

музею” (без дати), „Техніка краєзнавчої (науково-дослідчої) праці в натурі” (1927 р.). Під час їх написання вчений узагальнив не лише власні напрацювання в музейній справі, але й критично проаналізував здобутки музейництва кінця XIX – початку XX ст., залучив наукові розробки інших музейних закладів.

У працях знайшли цілісне висвітлення організаційні питання створення музейних закладів різних рівнів та профілів: краєзнавчих, етнографічних, сільських і, частково, шкільних. У них звернуто увагу на розв’язання проблеми кадрового забезпечення новостворених музеїв. В. Кравченко виділив три шляхи підготовки штату організаторів музеїв: 1) курси перепідготовки вчителів, на яких мав читатися курс лекцій щодо завдань музеїв, їх ролі в народному житті, а також із профільних галузей знань; 2) школярі, залучення яких до музейної роботи давало їм змогу набути власний досвід у музейній справі й у майбутньому займатися формуванням музейних закладів; 3) краєзнавчі гуртки.

У розробках завідувач етновідділу окреслив функції шкільних музеїв, завдання яких він убачав у якнайширшому залученні підростаючого покоління до музейної пошукової роботи. Такий музей у навчальному процесі мав використовуватися не задля наочності, а як своєрідна база практики. Таким чином навчальний процес наповнювався важливим практичним складником, а музей набував додаткового ресурсу для відбору та опрацювання музейних матеріалів.

Важливе місце в наукових працях В. Кравченка відведено питанням упорядкування музейної документації новостворених закладів, опрацювання предметів музейного значення в ході польових експедицій, правилам запису свідчень респондентів і фольклорних матеріалів.

Згідно з теоретичними розробками В. Кравченка, музеї мали функціонувати в певній системі – музейній мережі. Найнижчий її рівень представляли сільські музеї, які створювалися при школах, гуртках, заводах. Вищий щабель займали повітові (районні) музеї, далі – центральний (округовий) музей.

У зв’язку з тісною співпрацею музейних закладів із краєзнавчими інституціями, які активно розгорнули роботу в Україні з початку 1920-х рр., В. Кравченко у своїх програмних документах велику увагу приділив методиці організації та діяльності краєзнавчих гуртків. Їхні наукові пошуки сприяли розширенню музейної мережі, ставали важливим джерелом поповнення музейних зібрань.

У другому підрозділі – **„Принципи проведення фондової та експозиційної роботи”** – розглянуто впорядковані завідувачем етновідділу ВНДМ теоретичні положення роботи музеїв із фондами й експонування музейних предметів.

У науково-теоретичних працях В. Кравченка представлено рекомендації щодо напрямів, а також частково форм і методів роботи зі збору предметів музейного значення. Учений виокремив вісім тематичних розділів, на які слід було орієнтуватися музейним працівникам у збиральницькій роботі. Важливе місце відводилося питанням відбору предметів музейного значення, шляхів поповнення фондів, серед яких запропоновано такі: 1) дарунки селян; 2) зразки дитячої творчості; 3) предмети музейного значення, набуті під час експедицій та розвідок.

У своїх працях учений акцентував увагу на необхідності доповнення відібраних для музеєфікації предметів комплексом фольклорних матеріалів, а за потреби – фотознімками, замальовками, кресленнями й моделями.

У теоретичних розробках В. Кравченко виокремив такі складові частини обліку музейних предметів: 1) виготовлення вступної бірки; 2) запис інформації про предмет до музейної книги та надання пам'ятці інвентарного номера; 3) оформлення інвентарної картки на музейний предмет; 4) виготовлення музейної бірки із зазначенням інвентарного номера.

Теоретичні питання експозиційної діяльності в науковому доробку В. Кравченка знайшли своє цілісне оформлення в проекті перетворення ВНДМ у соціальний музей (1926 р.) згідно з „Положенням про соціальні музеї”, розробленим у 1926 р. Управлінням політичної освіти Народного комісаріату освіти (далі – УПО НКО) УСРР. Із метою ефективного налагодження як культурно-освітньої, так і науково-дослідної роботи етновідділу пропонувалося поділити приміщення музею так, щоб виокремити зали, призначені для широких мас відвідувачів, та кабінети для проведення дослідницької діяльності.

Експозиція етновідділу, за задумом В. Кравченка, мала складатися з українського, єврейського, польського, німецького й чеського підвідділів. Для кожного з них передбачалася трискладова структура: 1) побутові ансамблі; 2) диференційовані групи експонатів; 3) науковий кабінет. Перші дві групи, відповідно, належали до експозиційних залів, остання призначалася для наукового опрацювання набутих музейних предметів.

Для кращої репрезентативності народно-побутової культури, збереження чи відтворення автентичних умов життя й діяльності кожної етносоціальної групи В. Кравченко пропонував використовувати ансамблевий тип побудови музейних експозицій. Представлені в таких експозиціях музейні предмети віддзеркалювали взаємозв'язки, що склалися між пам'ятками в домусейний період існування.

Третій розділ – **„Основні напрями діяльності етнографічного відділу”**, – який складається з п'яти підрозділів, характеризує функціонування етнографічної аспірантури та роботу працівників етновідділу ВНДМ у справі етнографічного вивчення регіону, організації музейних фондів, представлення традиційно-побутової культури населення Східної Волині в залах музею, проведення просвітницької й популяризаторської діяльності серед місцевих жителів.

У першому підрозділі – **„Профільні дослідження”** – проаналізовано заходи, проведені етновідділом у справі дослідження традиційно-побутової культури населення Східної Волині.

Відзначено, що перші польові дослідження з вивчення народної культури в етновідділі були започатковані в червні 1921 р. й надалі здійснювалися регулярно аж до закриття підрозділу.

Польові дослідження, які проводились етновідділом, умовно можна поділити на розвідки та експедиції. Розвідки були короткотривалими подорожами, спрямованими на збір предметів музейного значення, вивчення окремих аспектів традиційної культури. Експедиції етновідділ почав проводити із середини 1922 р. з метою ґрунтовного дослідження окремих елементів народної культури, допоміжних занять і промислів. Експедиції здійснювалися за попередньо розробленими планом та програмами.

У середині 1920-х рр. до організованих етновідділом експедиційних досліджень активно долучилися студенти Житомирських педагогічних курсів. Зокрема, у травні–червні 1924 р. етновідділ разом із членами краєзнавчого гуртка цього навчального закладу провів дослідження гончарного виробництва в м. Троянові, у листопаді 1924 р. дослідив деревообробні ремесла в с. Барашівка Троянівського району. Із 1925 р. до профільних досліджень етновідділ почав залучати вчителів, слухачів курсів перепідготовки педагогічних кадрів та райорганізаторів.

Плідною була співпраця етновідділу з представниками національних громад. Разом із краєзнавчими товариствами й учителями національних меншин у травні 1926 р. було обстежено одне з найдавніших німецьких поселень Волині – колонію Анета, у 1927 р. – чеське село Крошня, а також Мальованку, передмістя Житомира.

У дисертації відзначено, що експедиції носили комплексних характер й охоплювали широке коло питань, таких як топографія та географія місцевості, історико-культурні, статистичні, соціально-економічні відомості, технічні характеристики виробничих процесів.

Однією з важливих складових частин профільних досліджень етновідділу ВНДМ стали монографічні обстеження промислових підприємств і колективних господарств, які підрозділ проводив у 1929–1931 рр. За цей час було досліджено Мархлевську порцелянову фабрику (1929 р.), Мар'янівську скляну гуту (1931 р.), Старобудівський німецький колгосп (1929 р.), Пулинський український колгосп ім. 12-річчя Жовтня (1930 р.), Житомирську єврейську сільськогосподарську артіль „Друкар-колективіст” (1929–1931 рр.), Сингурський український колгосп (1930–1931 рр.), єврейський колгосп у м. Пуліні (1931 р.), чеський при с. Крошня та польський при с. Дзикунках (1931 р.).

Експедиції етновідділу ВНДМ 1929–1931 рр., які були проведені одними з перших в Україні, знайшли своє логічне завершення в оформленні зібраних матеріалів у вигляді цілісних зшитків-книг. Вони вмістили детальну інформацію про досліджувані промислові об'єкти, колгоспи.

У другому підрозділі – **„Підготовка наукових кадрів”** – розглядаються особливості, форми та складові частини організації роботи аспірантури при етновідділі ВНДМ.

Однією з нових форм підготовки кваліфікованих кадрів для музейних закладів УСРР у досліджуваній період стала система аспірантури. Серед семи провідних музеїв України право на відкриття аспірантури (з етнографії та геології) в грудні 1927 р. отримав ВНДМ. Через організаційну невизначеність перший набір чотирьох аспірантів етновідділу (Ю. Герасимчук, В. Забродський, М. Сивайов, О. Ліпман) було проведено в грудні 1928 р., пізніше виділено додаткові місця ще для трьох осіб (Н. Дмитрука, Я. Зелениці, І. Піонтківського). Керівником аспірантів етновідділу став його завідувач В. Кравченко. Термін навчання слухачів складав три роки.

У дисертації відзначено, що діяльність аспірантури при музеї була організаційно не впорядкованою. Наукові керівники покладалися на власний досвід та інтуїцію, керувалися своїм баченням цієї справи. Теми наукових досліджень здобувачі обирали самостійно. Керівництво науковою й навчальною роботою аспірантів здійснювалося через колективні та індивідуальні обговорення, а також листування.

Навчальний план аспірантури передбачав опрацювання спеціальної наукової літератури, підготовку на її основі рефератів, написання дисертації, участь у польових

експедиціях музею, опрацювання предметів музейного значення, запис свідчень респондентів, власних спостережень, залучення до роботи у ВНДМ.

Плідна робота аспірантури при етновідділі ВНДМ була перервана рішенням сектору науки НКО УСРР, згідно якого з 1 жовтня 1931 р. аспірантури при провінційних музеях ліквідовувались. Їх слухачі могли перевестися до аспірантури новоствореного Інституту матеріальної культури у м. Харкові. Таким чином, провести перший випуск аспірантів етновідділу ВНДМ не вдалося.

У третьому підрозділі – **„Фондова робота”** – охарактеризовано діяльність працівників етновідділу ВНДМ із комплектування фондів, обліку, вивчення та забезпечення збереженості музейних предметів.

Установлено, що в практиці етновідділу ВНДМ мали місце систематичний, тематичний, комплексний види комплектування музейних фондів. Перевага надавалася практиці комплексного збору предметів музейного значення.

У дисертації визначено й охарактеризовано форми комплектування фондів етновідділу: закупка, дар, цільове замовлення, польові дослідження та репортажний збір.

Проаналізовано систему обліку музейних фондів: реєстрацію в каталозі відділу, позначення інвентарного номера й укладання інвентарної картки.

З'ясовано, що музейна термінологія досліджуваного періоду ще не була усталеною, тому цілком прийнятним було ототожнення та, відповідно, почергове вживання в документах таких понять, як „інвентар” та „каталог”, „експонат” і „музейний предмет”, „ярлик” та „картка”.

Зроблено висновок про те, що каталог етновідділу виконував функції таких сучасних облікових документів, як книга надходжень й інвентарна книга.

Одним із важливих складників музейної практики етновідділу була робота з вивчення музейних предметів. У дисертації на основі аналізу інвентарних карток виокремлено 12 ознак, за якими в етновідділі здійснювалась атрибуція музейних предметів. Разом з тим відзначено, що опис музейних предметів не був унормованим, а його критерії визначалися суб'єктивно, залежно від бачення музейними працівниками важливості фіксації тієї чи іншої ознаки.

Систематизація музейних предметів стосувалася головним чином записів польових матеріалів. Результати вивчення та дослідження музейних предметів, колекцій і зібрань аналізувалися в наукових розвідках, статтях.

Охарактеризовано роботу етновідділу із забезпечення збереження музейних предметів. Установлено, що причинами псування пам'яток у відділі були недотримання температурно-вологісного режиму через неналежне опалення приміщень музею, біологічні фактори ураження – міль, шашіль, миші, механічні пошкодження внаслідок недбалого транспортування. Для перешкодження фізичним пошкодженням працівники етновідділу щороку, здебільшого влітку, проводили просушку лляних, вовняних, паперових музейних предметів. Дерев'яні речі, а також шафи для зберігання пам'яток регулярно провітрювалися. Для кращої збереженості, а також із метою запобігання деформації вишивки й мережки підшивали на картон, а зразки тканин – на аркуші паперу.

Зібрання етновідділу ВНДМ зазнавало втрат і через недостатню охорону приміщень, зокрема, непоодинокими були крадіжки та пограбування експонатів.

У четвертому підрозділі – **„Експозиційна практика”** – висвітлено діяльність етновідділу ВНДМ з оформлення постійних і тимчасових експозицій.

Встановлено, що відкриття першої експозиції етновідділу ВНДМ відбулося в 1921 р. За весь час існування підрозділу музейними працівниками було проведено дві реекспозиції. Вперше – після перенесення в 1923 р. етнографічного та історичного відділів до будинку на вул. Вільській, 10. Удруге – в 1926 р. у зв'язку з необхідністю впровадження положення УПО „Про соціальні музеї”. Чергову експозицію у ВНДМ з урахуванням нових ідеологічних підходів планувалося побудувати в 1929 р., але передача на початку серпня 1929 р. приміщення етновідділу військовій частині й арешт В. Кравченка 17 вересня 1929 р. не дозволили завершити розпочату справу.

Експозиційний матеріал відділу складався з автентичних пам'яток народної культури. Як науково-допоміжний матеріал використовувались ілюстрації, фотокартки, моделі, а з 1926 р. – схеми, діаграми.

Музейні працівники послуговувалися двома методами експонування – ансамблевим і тематичним. Перший використовувався для відтворення інтер'єру селянської хати. За допомогою тематичного методу здійснювалося представлення галузей народного господарства – тваринництва, землеробства, промислів та ремесел.

Основними експозиційними меблями були шафи, вітрини й щити. Цього оснащення протягом усього часу функціонування відділу не вистачало. Тому значна частина експонатів розміщувалася на стінах, підставках.

Зверталась увага на дотримання зв'язку виставлених для експонування предметів із середовищем побутування. Наприклад, лучники розміщували лише підвішеними до стелі. Народне вбрання в експозиції було представлене комплексами костюмів.

Неодмінною складовою експозиції етновідділу був також етикетаж. Написи велися українською мовою й, окрім назви музейного предмета, містили ще і їхні інвентарні номери.

Практика організації тимчасових експозицій в установі була нерегулярною. Найпоширенішим типом тимчасових експозицій етновідділу ВНДМ стали виставки нових надходжень. Вони формувалися за підсумками комплектування фондів, тобто висвітлювали результати проведення польових досліджень, збиральницької роботи.

Тематичні виставки розкривали певний сюжет, проблему. Такий тип виставок нав'язувався владними інституціями, адже вони були покликані відображати досягнення більшовицької влади, здобутки соціалістичного будівництва та колгоспного руху. Наприклад, у січні 1929 р. етновідділ долучився до підготовки виставки з нагоди захоплення 5 січня 1919 р. більшовиками влади в м. Житомирі.

У п'ятому підрозділі – **„Культурно-освітня та популяризаторська діяльність”** – проаналізовано форми та напрями роботи етновідділу зі школами, гуртками, музеями й краєзнавцями-аматорами.

В етновідділі систематично проводилися різнопланові заходи з метою пропаганди музейної справи та краєзнавства серед населення регіону. Поширеними формами популяризаторської й освітньої діяльності були лекції (групові та індивідуальні, музейні й виїзні), дослідницькі екскурсії, проведення шкільних занять в експозиційних залах музею.

Результативним напрямом освітньої діяльності етновідділу стала робота з етнографічними товариствами, які діяли при вищих навчальних закладах м. Житомира: Житомирських педагогічних курсах та Інституті народної освіти. Для їх членів у етновідділі організовувалися лекції, семінари-обговорення, інструктажі з методики збору етнографічних матеріалів, проводилися спільні експедиції. Вагомий освітній та науковий потенціали мала робота етновідділу з гуртківцями щодо підготовки й видання рукописного журналу „Етнограф” (1922–1924 рр.).

У дисертації відзначено співпрацю працівників етновідділу з педагогами, із якими регулярно проводилися навчальні та методичні семінари. Співробітники етновідділу неодноразово брали участь у різнопланових зібраннях, курсах перепідготовки вчителів Житомирської округи. Активна освітня робота проводилася також зі школярами. Освітньо-виховна робота етновідділу одночасно вирішувала завдання залучення громадськості до дослідницької роботи, перетворення її в активного суб'єкта музейного та краєзнавчого руху в регіоні.

Упродовж 1920–1931 рр. при етновідділі діяло кілька наукових товариств (етнографічна секція, етнологічно-краєзнавчий гурток), метою яких було вивчення рідного краю, а також активізація краєзнавчих досліджень серед широких кіл громадськості. У результаті системної методичної діяльності етновідділом ВНДМ у досліджуваний період було організовано понад 30 краєзнавчих гуртків при вузах, технікумах, трудшколах, заводах Східної Волині, роботою яких він фактично керував.

У дисертації відзначено діяльність етновідділу в справі підтримки районних музейних закладів. Зокрема, методична допомога надавалася Коростенському, Шепетівському та Бердичівському музеям.

Результати проведеного дослідження узагальнено у **висновках**. У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми, що знайшло свій вияв у вивченні науково-концептуального доробку та досвіду діяльності етновідділу ВНДМ.

За час свого існування – із липня 1920 до жовтня 1931 р. – етновідділ ВНДМ на чолі з В. Кравченком розгорнув активну роботу в різних напрямках музейної діяльності. Чільне місце в ній посіла розробка наукових засад функціонування музейних закладів. У досліджуваний період в етновідділі ВНДМ було підготовлено низку науково-теоретичних праць, в яких знайшли висвітлення питання організації музейних закладів різних рівнів і профілів, формування розгалуженої музейної мережі, залучення широких верств громадськості до виявлення й збору предметів музейного значення, фіксації зразків усної народної творчості, підготовки вчителів як організаторів музейної справи, проведення в музеї експозиційної, виховної роботи, організації комплектування фондів та обліку музейних предметів. Оптимальним для впорядкування системи як музеїв, так і краєзнавчих гуртків регіону В. Кравченко вважав мережевий підхід за схемою: „сільська школа (підприємство, установа) – район – центр”. Найкращою основою утворення таких осередків В. Кравченко називав школу, оскільки завдання цього освітнього закладу були тісно пов'язані з пошуковою, дослідницькою та популяризаторською роботою музеїв і краєзнавчих гуртків. Теоретико-методологічні праці завідувача етновідділу ВНДМ є невід'ємною складовою

вітчизняного теоретичного музеєзнавства, активний розвиток якого припав на 1920-ті рр. Вони не втратили свого значення для сучасної української музеології.

Окрім розробки теорії музейної справи, етновідділ ВНДМ проводив активну практичну роботу, основними напрямками якої стали: 1) організація профільних досліджень; 2) підготовка наукових кадрів через систему аспірантури; 3) комплектування, облік, вивчення, збереження музейних фондів; 4) побудова експозицій; 5) культурно-освітня та популяризаторська діяльність.

Надзвичайною активністю, розгорнутістю й масштабністю характеризувались етнографічні дослідження відділу, спрямовані на вивчення різноманітних аспектів народнопобутової культури населення Східної Волині. За формою проведення профільні дослідження етновідділу можна умовно поділити на розвідки та експедиції. З кінця 1920-х рр. у практиці підрозділу набувають поширення монографічні дослідження промислових підприємств і колгоспних господарств.

Проведення профільних досліджень у відділі було тісно пов'язане з розгортанням краєзнавчого руху, реалізацією політики коренізації, а з кінця 1920-х рр. – приверненням уваги наукових інституцій до соціально-економічного, виробничого життя радянського суспільства.

Характерними особливостями польової дослідницької роботи етновідділу були залучення до її проведення вчителів, студентів, учнів, членів краєзнавчих гуртків; навчання її учасників-неспціалістів основам експедиційних досліджень, детальна розробка науково-методичного забезпечення, високий науковий рівень опрацювання здобутих матеріалів.

Відкриття аспірантури з етнографії у ВНДМ, одному із семи музеїв України, стало визнанням високих професійних здобутків його етновідділу. Як нова форма підвищення кваліфікації, аспірантури при музеях діяли в умовах організаційної невизначеності, відсутності методичного й фінансового забезпечення, що позначилося і на функціонуванні аспірантури при етновідділі ВНДМ.

Навчання в аспірантурі передбачало виконання трьох рівнів програми: навчальної, науково-дослідної, прикладної. Належна організація навчання в аспірантурі етновідділу ВНДМ дала змогу реалізувати її завдання – підготувати кадри висококваліфікованих музейних працівників, організаторів краєзнавчого та музейного руху в регіонах країни (Ю. Герасимчук, Н. Дмитрук, О. Ліпман, М. Сивайов).

Основу діяльності етновідділу ВНДМ складала фондова робота. Об'єктами комплектування фондів у етновідділі музею були як речові пам'ятки, так і записи етноматеріалів про фольклор, звичаєво-обрядову культуру населення Східної Волині, замальовки, креслення, світлини. У поповненні етнографічної збірки переважали тематичний та комплексний способи, меншою мірою використовувався систематичний.

Із початку функціонування етновідділу музейні працівники налагодили роботу з облікування музейних предметів. Першими проведеними в цій справі заходами стали ідентифікація та перевірка наявних пам'яток, їх звірка із записами облікових документів.

Музейні предмети облікувалися в таких основних документах, як каталог, інвентарна книга, інвентарні картки. Окрім того, музейні працівники послуговувалися також начіпними бірками. Додаткові реєстраційні форми укладалися для малюнків, світлин і негативів.

У практиці етновідділу велика увага також приділялася вивченню наявних музейних предметів. Працівники проводили атрибуцію пам'яток, упорядковували етнографічні записи, готували наукові статті й повідомлення.

Атрибуція музейних пам'яток включала встановлення поширених назв музейного предмета та його основних частин, з'ясування походження й призначення пам'ятки, опис її зовнішнього вигляду, існуючих візерунків, кольору, фіксацію розмірів, визначення матеріалу та способу виготовлення, стану збереженості, датування пам'ятки.

Робота етновідділу ВНДМ щодо забезпечення збереженості музейних фондів не носила системного, теоретично обґрунтованого характеру. Температурно-вологісний і світловий режими у відділі через низку об'єктивних чинників не дотримувалися; боротьба зі шкідниками велася сезонно, без застосування спеціальних засобів. На збереження музейних предметів впливали біологічні чинники, недотримання відповідних режимів зберігання, відсутність належної охорони музейних цінностей.

Велику увагу працівники етновідділу приділяли представленню музейних предметів у експозиційних залах музею. Упродовж 1920–1931 рр. експозиція етновідділу формувалася тричі: у 1921, 1923, 1926–1927 рр. Побудова та художнє оформлення експозиційних комплексів відбувалися за спеціально розробленими планами. Більшість експозиційних матеріалів складали автентичні пам'ятки. Для системного показу етнографії Волині використовувалися також моделі, ілюстрації, фотокартки.

У проектуванні музейних експозицій працівники послуговувалися двома основними методами експонування – тематичним та ансамблевим. Тимчасові експозиції в етновідділі організовувалися дуже рідко.

Із завданнями науково-дослідної, фондової, експозиційної практики тісно пов'язувалася культурно-освітня діяльність етновідділу. Особи й колективи, із якими проводилась освітня робота, активно залучалися до етнографічних досліджень і комплектування музейних фондів.

Культурно-освітня діяльність етновідділу ВНДМ була багатоплановою й передбачала ознайомлення широких мас населення із традиційно-побутовою культурою Волині, завданнями та методами краєзнавчих досліджень; співпрацю зі студентським активом регіону (організація етносекцій, налагодження їх дослідницької та видавничої діяльності); методичну роботу з учителями; залучення до дослідницької справи учнівства; формування мережі краєзнавчих товариств і методичне забезпечення їх функціонування; сприяння становленню й розвитку районних та сільських музейних закладів. Головними об'єктами культурно-освітньої й популяризаторської діяльності етновідділу були студенти, вчителі та учні.

Незважаючи на складні політичні й соціально-економічні умови, етновідділ за час свого існування провів значну роботу в галузі теорії та практики музейної справи. Перетворення етновідділу ВНДМ в один зі знаних в Україні центрів музейництва було пов'язане із діяльністю видатного науковця й музейника-практика В. Кравченка.

Нагромаджений етновідділом ВНДМ у 1920-ті рр. досвід організації та проведення музейної роботи не втратив своєї актуальності для музейного будівництва незалежної України. Його використання дасть змогу відродити традиції українського музейництва, наповнити новим

змістом діяльність музейних закладів у сучасних умовах, піднести їх авторитет і роль у культурно-освітньому житті українського суспільства.

Основні положення дисертації висвітлені в наукових фахових виданнях:

1. Рябчикова Ф. Д. Діяльність етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею / Ф. Д. Рябчикова // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. пр. – К. : УНІСЕРВ, 2008. – Вип. 27. – С. 94–99.
2. Рябчикова Ф. Д. Діяльність В. Г. Кравченка у справі заснування нових музейних закладів на Волині / Ф. Д. Рябчикова // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 6. Іст. науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. Драгоманова, 2008. – Вип. 6. – С. 206–212.
3. Рябчикова Ф. Д. В. Г. Кравченко як куратор етнографічної аспірантури Волинського науково-дослідного музею (за матеріалами щоденника „Праця етнографічної аспірантури при Волинському державному науково-дослідному музеї”) / Ф. Д. Рябчикова // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту. – Луцьк : РВВ „Вежа” ВНУ імені Лесі Українки, 2008. – Вип. 14. – С. 134–138.
4. Рябчикова Ф. Д. Програма 1921 р. Василя Кравченка / Ф. Д. Рябчикова // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Іст. науки. – Луцьк : РВВ „Вежа” ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – № 11. – С. 65–76.
5. Рябчикова Ф. Д. Облік та збереження музейних предметів в етнографічному відділі Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.) / Ф. Д. Рябчикова // Архіви України : наук.-практ. журн. – 2009. – № 3–4. – С. 28–34.
6. Рябчикова Ф. Д. Практика проведення колективних монографічних досліджень етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1929–1930 рр.) / Ф. Д. Рябчикова // Наук. записки. Іст. науки. – Острог, 2009. – Вип. 14. – С. 236–246.

В інших наукових виданнях та матеріалах конференцій:

1. Рябчикова Ф. Д. До питання формування етнографічної колекції Волинського центрального музею (1921–1923 рр.) / Ф. Д. Рябчикова // Минуле і сучасне Волині і Полісся : роде наш красний : матеріали III Волин. обл. наук.-етнограф. конф., 14–15 черв. 2007 р. – Луцьк, 2007. – Вип. 24. – С. 147–151.
2. Рябчикова Ф. Д. Співпраця етнографічного відділу Волинського центрального музею з етносекціями Житомирських педагогічних курсів та Товариства ім. Івана Франка Інституту народної освіти (1921–1923 рр.) / Ф. Д. Рябчикова // Проблеми українського державотворення : історія і сучасність : [у 2-х т.]. Т. II / гол. ред. М. Ю. Костриця. – Житомир : М. Косенко, 2007. – С. 233–237.
3. Рябчикова Ф. Д. Василь Кравченко та етнографічне музейництво Житомирщини / Ф. Д. Рябчикова // Наук. записки. – Рівне : Вид. Олег Зень, 2008. – Вип. VI. – С. 156–160.
4. Рябчикова Ф. Д. Організація краєзнавчих гуртків етновідділом Волинського науково-дослідного музею (1920 – поч. 1930 рр.) : теоретико-методологічний аспект / Ф. Д. Рябчикова

// Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. молодих дослідників, аспірантів, здобувачів, магістрантів ; [Ін-т історії України НАН України, Рівнен. держ. гуманітарний ун-т]. – Рівне : РДГУ, 2008. – С. 222–225.

5. Рябчикова Ф. Д. Наукові засади побудови експозицій Василя Кравченка / Ф. Д. Рябчикова // Волинський музей : історія і сучасність : наук. зб. – Луцьк : МП „Пульс”, 2009. – Вип. 4. – С. 266–270.

6. Рябчикова Ф. Д. Участь П. Жолтовського у роботі етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1925–1929 рр.) / Ф. Д. Рябчикова // Волинська ікона : дослідження і реставрація : матеріали XVI Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 15 лист. 2009 р. : наук. зб. / [Волин. обл. упр. культури ; Волин. краєзнавчий музей ; Музей Волинської ікони ; Євгенія Ковальчук (ред. група)]. – Луцьк : Надстир’я, 2009. – С. 14–16.

7. Рябчикова Ф. Д. Краєзнавча освіта та практика експедиційних досліджень (досвід 1925–30-х рр. етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею) / Ф. Д. Рябчикова // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Володимир-Волинський в історії України і Волині : наук. зб. – Луцьк : МП „Пульс”, 2009. – Вип. 32. – С. 266–270.

8. Рябчикова Ф. Д. Забезпечення збереження музейних фондів в етнографічному відділі Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.) / Ф. Д. Рябчикова // Наук. записки. – Рівне : Вид. Олег Зень, 2009. – Вип. V. – С. 50–53.

АНОТАЦІЯ

Рябчикова Ф. Д. Діяльність етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.05 – музеєзнавство. Пам’яткознавство. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010.

У дисертації розглянуто діяльність етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею в 1920–1931 рр. Проаналізовано комплекс науково-теоретичних праць із музейної справи, написаних завідувачем етновідділу ВНДМ, та висвітлені в них теоретичні положення формування музейних закладів, роботи музеїв із фондами й експонування музейних предметів. Розкрито проведені етновідділом заходи в справі дослідження традиційно-побутової культури населення Східної Волині. З’ясовано особливості підготовки наукових кадрів через систему аспірантури. Досліджено роботу працівників етновідділу ВНДМ із комплектування фондів, обліку, вивчення та забезпечення збереженості музейних предметів, оформлення постійних і тимчасових експозицій. Охарактеризовано форми та напрями роботи етновідділу зі школами, гуртками, музеями й краєзнавцями-аматорами.

Ключові слова: етнографічний відділ, Волинський науково-дослідний музей, Василь Кравченко, аспірантура, облік, фонди, музейний предмет, експонат.

АННОТАЦИЯ

Рябчикова Ф. Д. Деятельность этнографического отдела Волынского научно-исследовательского музея (1920–1931 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 26.00.05 – музееведение. Памятниковедение. – Волынский национальный университет имени Леси Украинки. – Луцк, 2010.

В диссертации представлены результаты исследования деятельности этнографического отдела Волынского научно-исследовательского музея. За время своего существования – с июля 1920 по октябрь 1931 г. – этнографический отдел ВНДМ во главе с Василием Григорьевичем Кравченко развернул активную работу в различных направлениях музейной деятельности. Главное место в ней занимала разработка научных основ функционирования музейных учреждений. В исследуемый период в этнографическом отделе ВНДМ создан ряд научно-теоретических трудов, посвященных вопросам организации музеев разных уровней и профилей, формирования разветвленной музейной сети, привлечения широких слоев общественности к выявлению и сбору предметов музейного значения, фиксации образцов устного народного творчества, подготовки учителей как организаторов музейного дела, проведения в музее экспозиционной, воспитательной работы, организации комплектования фондов и учета музейных предметов.

Аргументировано, что теоретико-методологические работы заведующего этнографическим отделом ВНДМ являются неотъемлемой составляющей украинского теоретического музееведения, наиболее активное развитие которого пришлось на 1920-е годы, и имеют большое значение для современной отечественной музейной науки.

Значительное внимание уделено практической работе этнографического отдела в исследуемый период, основным направлениям которой стали: 1) организация профильных исследований; 2) подготовка научных кадров через систему аспирантуры; 3) комплектование, учет, изучение, сохранение музейных фондов; 4) построение экспозиций; 5) культурно-образовательная и популяризаторская деятельность.

Рассмотрены этнографические исследования отдела, направленные на изучение различных аспектов народно-бытовой культуры населения Восточной Волыни. По форме проведения профильные исследования можно условно разделить на разведки и экспедиции. С конца 1920-х гг. в практике подразделения получили распространение монографические исследования промышленных производств и колхозных хозяйств.

Раскрыта деятельность аспирантуры при этнографическом отделе ВНДМ. Определено, что в исследуемый период аспирантуры при музеях действовали в условиях организационной неопределенности, отсутствия методического обеспечения и финансирования, что отразилось на их функционировании.

Основу деятельности этнографического отдела ВНДМ составляла фондовая работа. Объектами комплектования фондов были как вещественные памятники, так и записи этноматериалов о фольклоре, обычаях населения Восточной Волыни, зарисовки, чертежи, фотографии. Установлено, что в пополнении этнографического собрания преобладали тематический и комплексный способы, в меньшей степени использовался систематический.

В практике этнографического отдела большое внимание уделялось учёту и изучению музейных предметов. Основными учётными документами были каталог, инвентарная книга, инвентарные карточки. Кроме этого, музейные работники пользовались навесными бирками.

Установлено, что работа этнографического отдела ВНДМ по обеспечению сохранности музейных фондов не носила системного, теоретически обоснованного характера. Температурно-влажностный и световой режимы в отделе по ряду объективных причин не соблюдались, борьба с вредителями велась сезонно, без применения специальных средств.

Большое внимание работники этнографического отдела уделяли представлению музейных предметов в экспозиционных залах музея. В течении 1920–1931 гг. экспозиция этнографического отдела формировалась трижды: в 1921, 1923, 1926–1927 гг. Построение и художественное оформление экспозиционных комплексов проходило по специально разработанным планам. Подавляющее большинство экспозиционных материалов составляли аутентичные памятники. В проектировании музейных экспозиций работники пользовались двумя основными методами экспонирования – тематическим и ансамблевым. Временные экспозиции в этнографическом отделе организовывались довольно редко.

С задачами научно-исследовательской, фондовой, экспозиционной практики тесно связывалась культурно-образовательная деятельность этнографического отдела. Основной формой ее проведения были лекции. Среди других форм использовались исследовательские экскурсии, доклады, заседания, семинары. Главными объектами культурно-образовательной и популяризаторской деятельности этнографического отдела были школьники, студенты, учителя.

Благодаря деятельности выдающегося ученого и музееведа-практика В. Кравченко этнографический отдел ВНДМ в исследуемый период стал одним из известных в Украине центров музейного дела.

Ключевые слова: этнографический отдел, Волынский научно-исследовательский музей, Василий Кравченко, аспирантура, учет, фонды, музейный предмет.

ANNOTATION

Ryabchykova F. D. Effort of the Ethnographic Department of Volyn' Research Museum (in 1920 through 1931). – Manuscript.

Thesis for the degree of a candidate of history in specialty 26.00.05 – Museum Science. Artifact Science. – Lesya Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2010.

The Thesis examines the activities of the Ethnographic Department of Volyn' Research Museum in the period from 1920 through 1931. A body of research and theoretical works on Museum Affairs performed by the Head of the Ethnographic Department of Volyn' Research Museum are examined, and theories of formation of museum institutions and operation of museum funds and exposition of museum pieces are highlighted. The effort of the Ethnographic Department in the study of traditional genre/folk culture of the Eastern Volyn' region is described. The profile of education of researchers within the framework of post-graduate education is characteristics. The work of the personnel of the Ethnographic Department of Volyn' Research Museum on museum fund formation, study and providing for safe storage of museum pieces and arrangement of permanent and transient expositions is described. The forms and lines of activities of the

Ethnographic Department at schools, coteries, museums and with local amateur ethnographers are characterised.

Key words: Ethnographic Department, Volyn' Research Museum, Vasyl Kravchenko, post-graduate fellowship, records, funds, museum pieces, artifact.

Підписано до друку 29.01.2010 р. Формат 60×90¹/₁₆.
Обл.-вид. арк. 0,9. Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Гарнітура Times.
Друкарня Волинського національного університету ім. Лесі Українки.
43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13. Зам. 325.